

Рецензия

на дисертационен труд за присъждане на научна и образователна степен “доктор” по научно направление 2.1 „Филология” и научна специалност „Руска литература»

Докторант: Иван Лука Ланджев

Тема: „Наративни стратегии у късния Лев Толстой”

Рецензент: проф. д-р Ренета Ванкова Божанкова (Софийски университет “Св.Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии)

Дисертационният труд «Наративни стратегии у късния Лев Толстой» е разработен от Иван Ланджев по време на редовна докторантура в Катедрата по руска литература (Факултет по славянски филологии, Софийски университет “Св.Климент Охридски”) и след обсъждане е предложен за публична защита от същата катедра на заседание от 29.04.2015 г.

Дисертацията се представя в следния вид: общ обем от 238 страници, съдържащи увод, две глави, заключение и приложение, както и 167 библиографски единици в раздел «Литература».

Уводът на дисертацията следва в голяма степен академичните конвенции и предлага ясно формулиране на целите на изследването, както и на работната хипотеза, сбит и лаконичен преглед на литературата по темата, който замества обичайната «библиографска част». Това е смислено решение при обилието на метатекстове върху творчеството на Лев Толстой. Съдържаността в оценките също трябва да бъде забелязана, като дисертантът обаче ясно назовава учените, които ще следва, и техните гласове отчетливо звучат в отделните части на труда. Изборът им е закономерен, като се има предвид базовата подготовка на докторанта в областта на философията и културологията, и отразява актуалните

виждания на автора. Политическите употреби на Толстой - и предишните, и сегашните - не са оставени без внимание.

В началните части на труда се обръща погътно внимание и на темата на дисертацията и се подчертава, че няма да се оправдаят очакванията да се коментират «нарративни стратегии» (всъщност, почти не се използват инструментариумът и терминологията на наратологията). Дисертантът пише: «Наративната стратегия не ме интересува толкова като проблем на наратологията, защото при Толстой тя почива върху по-дълбоки основи. Превръща се в *стратегия за съществуване*, стремяща се да „поправи“ съществуването изключително през литературни средства. Вълнува ме **взаимовръзката между нарративна и екзистенциална стратегия** при Толстой, а защо не и тяхното *тъждество*» (с.53).¹ Съгласно това заявление се развива и авторският текст. От него можем да предположим, че употребата на термина «нарратив» е по-вероятно тази, която ни съпътства поне от «постмодерната ситуация» насам в текстове от различен ранг за «големите разкази» или за «метанаративите». Финалните изречения в заключителната част потвърждават предположението – резюмира се, че изследването представя «големия» Толстоев нарратив от късния период» (с.214). Впрочем, за мен като филолог бе особено интересно да проследя възможните осмисляния и синонимни замени при използването на един термин в междудисциплинарен контекст, да видя наратива и неговите функционалности като оперативно понятие при анализационните процедури на И. Ланджев. В този смисъл може да се каже, че чрез заглавието читателското очакване е и подведено, и възнаградено.

Първа глава е поглед към биографичните аргументи за изследователската тема, като са проследени в оригинално развити фрагменти ключови проблеми на творчеството на Лев Толстой. Направени са сондажи в биографията му в търсене на епизоди или текстове

---

¹ Всички особени изписвания в цитатите от рецензираната дисертация са на И. Ланджев.

свидетелства на промените на личността, предизвикани или наложени от различно насочена събитийна динамика. Централна за автора е тезата, че Толстой «осмисля екзистенциалната си криза чрез художествени наративи» (с.25) В тези фрагменти всичко е подчинено на добре фокусирана цел – дисертантът търси какво «генерира движението на наратива» (с.46). Важна постановка в първа глава е и «единността» (с.47) на писателя, виждането, че той не търпи поврати и преобразявания при движението от ранния към късния си период и ключовите думи за И. Ланджев тук са «закономерно развитие» и «последователност» (с.29). В подстъпите към анализа дисертантът се стреми да се вчете в Толстоевия текст така, че да открие признания и прозрения, които не са дочути от други, но също и намира именити съмишленици на идеята за еволюционния сюжет на развитието на писателя.

От съществено значение за доказване на тезите на дисертанта е изборът на произведения за анализ от колосалния корпус на Толстоевите текстове. Този избор пада върху шест творби («Смъртта на Иван Илич», «Кройцерова соната», «Дяволът», «Отец Сергей», «Възкресение», «Хаджи Мурат») в рамката на времевия отрязък след «Ана Каренина», като списъкът е детайлизирано и убедително обоснован.

Втора глава предлага последователно разглеждане на избраните текстове и една от задачите е да се проследи ролята на повествователя и проповедника във всеки от тях, като са предложени множество нови или вариативни на познати интерпретации, при което кодовете на творбите се разчитат различно от литературоведската традиция включително и защото текстовете на руския класик са погледнати от ъгъла на друго дисциплинарно поле. Освобождението от страха от смъртта, «неотложните» въпроси на битието, стоящи през личността отвъд прага на зрелостта, както и отделни идеи на толстоизма са коментирани задълбочено, с близко вглеждане в текста, но и в техния исторически и културен контекст, при това не веднъж се избират за отправна точка думите на други знаменити от заварилите Толстой писатели като Чехов, Бунин, Набоков. Така е

осъществена връзката с XX век, както и възможността да се погледне на късното творчество на Толстой не само като на източник на идеи, но и на художествени решения, адекватни на новото време и приложими в текстове на литературата на модернизма от различните му стадии и национални варианти.

Подглавите в съгласие с еволюционната перспектива, която е определена в началото на изследването, следват хронологията на текстовете на Толстой, като не може да не се забележи на места пристрастна вдълбоченост при разглеждането на елементите, конструиращи художественото цяло, и достигат до кулминация (включително и като авторов успех) в частта за «Дяволът», където именно наративните стратегии са подложени на анализ, назовани са множество нови линии на тълкуване, буквално всеки художествено значим детайл е оценен и изведен така, че да послужи за аргументиране на тезите на дисертацията.

Подглавата, посветена на романа «Възкресение», също следва посоката на интерпретация, привличайки уместни паралели както с текстове на Достоевски, така и със самия негов творчески процес. Намерени са сходства, които и да не обуславят, то поне обясняват специфичните съотнасяния етика-естетика в третия роман на Толстой, интерпретиран и като роман - «пряк отговор на Достоевски» (с.178) в съгласие с разпространеното и в металитературата виждане. В тази част особено се открояват пасажите, посветени на едно по-различно, но приложимо в случая на текстовете на Толстой разбиране на полифонията, която е, според И. Ланджев «полифония от друг регистър», «осезаема тъкмо в тази множественост, иманентна за вътрешното пространство на героя» (с.162). Точно във връзка с «вътрешната полифония» е изказано и категоричното мнение, че тази особеност на разказването при Толстой дава основание на твърдението, че той е «действителният откривател на потока на съзнанието като наративна техника» (с. 162). Редом с безапелационността на това твърдение би трябвало да стои задълбочен

текстов анализ, но тъй като не такава е основната посока на движение на дисертационното изложение, по-приемливо изглежда да останем при широко споделяното мнение, че руският писател по-скоро е един от най-значителните творци, които стоят при извора на тази техника, принцип, похват. В заключителните думи към подглавата за романа «Възкресение» обаче срещаме друго от полезните за защитата на общата теза на труда твърдения на дисертанта: «Целият смисъл на наративната стратегия, „призована“ да се справи с екзистенциалите въпроси, е в това – належащите проблеми да бъдат *изнесени* в художествените пространства. Там вече те стават *проблеми на стила*» (с.187).

В различните части на втора глава И. Ланджев подлага на анализ и текстовите граници – началото, представено от епиграфите, и финалните решения на съдбите на героите и на авторовите търсения, като по този път стига до връзките между текстовете от различни периоди и до изводи за еволюцията на представите и образите в Толстоевите прозаични творби.

Вниманието на изследователя в цялата втора глава е погълнато от текстовите отражения на «антагонизма» «между несъизмеримата художествена сила и острата морална чувствителност» (с.144) в творчеството на Лев Толстой, нещо повече, като аксиома се възприема позицията, че в борбата между проповедника и писателя периодично надделява една от тези две фигури, за да се стигне до сблъсъка им във «Възкресение» и окончателно доказаното превъзходство на художника в повестта «Хаджи Мурат». И. Ланджев всъщност пише за художника и проповедника Толстой, като патосът му не може да не впечатли, както и откриваната чрез него позиция за по-значимата ценност на първия. Това градиране вероятно не е само жест към домакина (дисертацията се намира в полето на литературознанието), но и отглас на мненията на избраните авторитети (между тях И. Бърлин и Дж. Стайнър) и, разбира се, категорично убеждение на дисертанта. Действително, силата на художника в «Хаджи Мурат» е възхитителна, дори ако само си спомним описанието на полските цветя в началото и рязко контрастния финал (и, разбира се, че е

«поема»), но когато толкова настоятелно, повторително и наставително ни убеждават в една теза, задължително е, смятам, поне малко да се усъмним. В този смисъл, внимание не само към съперничествата на идеите и пророческите ноти и новата невместимост на Толстой в доктрините от началото на ХХІ век, а още доказателства, получени при анализ на начините и средствата за постигане на тези многократно декларирани в текста на дисертацията виждания за «поражението на проповедника и за окончателната победа на художника» (с.196), проследяване именно на заглавните наративни стратегии на Толстой, а не на дискурсивните потоци около него, е това, от което се нуждае представянето на последния избран текст, за да е напълно убедителен финал на труда.

„Но да вървим поред” (с.191) – така ни призовава авторът, и, след като още в увода е определил текста си като *„аналитично повествование, следващо и самата Толстоева хронология”* (с.16), експлицира отново мисълта за необходимостта този интерпретаторски текст да бъде четен линейно. Тъкмо защото той е логичен, структуриран, воден от биографична хронология, уплътнен е от ясно формулирана авторска теза, трудът не допуска да бъде четен фрагментарно, на части. Пред нас е последователно разгърнат текст, ако си позволим играта на думи, наратив за наратива². Той е посветен на класически творби и изисква линейно, класическо четене - в цялост и от край до край, като само така разкрива качествата си. Затова вероятно паратекстовата вметка (Приложение) за Чеховия разказ „Дамата с кученцето” в „паралел” с романа „Ана Каренина” на Толстой стои странно прикрепена, макар идеята да се появи друг класик извън текста, за да се завърши каноничният им ред за ХІХ век и да се встъпи в новия, да има добри основания. Още повече, че авторът мотивира решението си с възможността чрез това Приложение да покаже „Чеховия отговор на проповедника Толстой” (с.57) - и в известна степен успява.

---

² Тези наблюдения се подкрепят и от една малка, но не маловажна, особеност на текста – постоянното назоваване на изследвания писател, граф Лев Толстой, просто «графа». Не намирам за уместно това решение, подходящо за биографично повествование, а не за дисертационен текст.

Една не по-малко релефно откриоила се инкрустация, но включена в основния текст на дисертацията, намираме в подглавата за „Отец Сергей” – наблюденията над появата на мотиви от повестта на Толстой в романа на И. Илф и Е. Петров „Дванадесетте стола”. Връзката наглед е далечна, като усещането за далечност се усилява не само от двете исторически фази, които са контекст на изобразените събития и герои, но и от факта, че двете произведения принадлежат формално към текстовите масиви на два века, а всъщност ги делят три десетилетия по написване и още по-малко по публична достъпност. Опитът и паметта на поколенията са сходни и живи, авторите от ХХ век разчитат не толкова на разпознаването на пред-текста, колкото на разпознаваемата доскорошна всекидневност, в която религиозните и църковни теми и събития са обичайни, а наличието на литературен субстрат добавя още един пласт в текста и още една интерпретационна плоскост. Коментарите на Ю. Щеглов³ биха могли също да послужат на дисертанта при отделното развиване на темата и намирането на още междутекстови връзки. Коментарите към коментарите обаче вече са станали обичайни, вероятно затова И. Ланджев е предпочел в случая не подхода „всичко е вече казано”, а „каквото се казва, се казва за първи път”.

Ще отбележим още и опита на автора да определи мястото си сред изследователите на Толстой от запад и от изток, за да стигне на свой ред до обичайното за българската литературна наука осъзнаване на предимствата на „междинната” ни позиция. Тук следва да споменем и интересните наблюдения на И. Ланджев върху български преводи на Толстой – от лапсуси, многозначително променящи смисъла, до близкородствени междуезикови съотнасяния.

Дисертацията на И. Ланджев е един текст с относително кратка биография, но динамиката на създаване и обмен на научна информация

---

³ Напр. Щеглов, Ю. К. "Комментари к роману "Двенадцать стульев"." - Ильф И., Петров Е. Двенадцать стульев. Щеглов, Ю.К. Комментари к роману "Двенадцать стульев". М.: Панорама (1995).

налагат именно този модел на защита в отмерени срокове след периода на докторантурата; това е текст от началото с цялата енергия и категоричност, характерни за един млад изследовател. Представеният за защита труд доказва компетентност в конкретното изследователско поле и потенциал както за лично развитие, така и за отваряне на темата за късния Толстой в още обещаващи посоки.

Авторефератът отразява адекватно основните положения и приноси на дисертацията, посочени са 6 публикации (3 от тях са под печат), 8 участия в научни конференции и едно цитиране.

Рецензията на дисертационен труд съответства на изискванията на *Закона за развитието на академичния състав в Република България*.

На основата на всички представени по-горе наблюдения и изводи, вземайки предвид качествата на дисертационния труд и неговите приноси, предлагам на почитаемото научно жури да присъди на Иван Лука Ланджев научната и образователна степен “Доктор”.

София

03.08.2015 г.

Проф. д-р Ренета Божанкова